

τμηματάρχου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ τμήματος, καὶ Α. Κεραμοπούλου, ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, ὅστις δι' ἐκθέσεώς του ἀνακοινοῖ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τὰ ἐξῆς:

« Τὸ παλαιὸν Τουρκικὸν κτίριον τοῦ Μενδρεσέ, ὅπερ μέχρι ἐσχάτων ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς φυλακὴ, κατηδαφίσθη, τὸ δ' ἔδαφος αὐτοῦ ἀνεσκάφη τὸ πλεῖστον μέχρι τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ Αἰόλου. Ἐντὸς τῶν κατεδαφισθέντων τοίχων καὶ ἐν τοῖς χώμασιν εὐρέθησαν ἀτάκτως ἐρριμμένα ἢ ἐνεκτισμένα διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ καὶ ἐνεπίγραφα μνημεῖα, περὶ ὧν γενήσεται λόγος ἀλλαχοῦ. Ἐν τῷ παρόντι δύναται νὰ ῥηθῇ συντόμως, ὅτι πλὴν τοίχων τινῶν νεωτέρων ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εὐρέθησαν ποικίλα, οἷον σπόνδυλοι κιόνων, πολλαὶ σῖμαι μετὰ λεοντοκεφαλῶν μαρμάριναι ἐκ μικροῦ νεωτέρου κτιρίου, δύο ἐδώλια θεάτρου, βάρθρων ἐνεπίγραφα μέλη κ.τ.λ. Γλυπτὰ μνημεῖα εὐρέθησαν θραύσματά τινα ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων, καὶ δύο ἢ τρία τεμάχια κορμῶν ἀνήκοντα εἰς ἀξιόλογον ἀνάγλυπτον μνημεῖον, ἴσως γνωστὸν ἐκ τῆς βιβλιογραφικῆς παραδόσεως. Ἐνεπίγραφα μνημεῖα εὐρέθησαν πλὴν λίθου τινὸς τῶν καλῶν χρόνων, τεμάχιον αὐτοκρατορικῆς ῥωμαϊκῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἄλλα τινὰ λείψανα ἐπιγραφῶν ῥωμαϊκῶν καὶ πολλὰ τεμάχια δύο ἢ ἴσως μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μακρᾶς ἀγωνιστικῆς ἐπιγραφῆς διατηρούσης πολλαχοῦ ζωηρὰ λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος ἐντὸς τῶν γραμμάτων. »

Τρίτην ἀνασκαφὴν, συνέχειαν ἐργασιῶν ἀπὸ τοῦ 1913, ἐξετέλεσεν ἡ Ἐταιρεία ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ μέλους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως, ὅστις καθ' ἣν ὑπέβαλεν ἔκθεσιν ἀνεκάλυψε τὰ ἐξῆς:

α') Μέγα κτίριον ὀρθογωνίου τετραπλεύρου σχήμα-

τος μετὰ ἡμικυκλικῆς ἀψίδος καὶ ἐσωτερικῆς στοᾶς. Πρόκειται περὶ ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς Βασιλικῆς.

β') Κτίριον τετράγωνον, ἔσωθεν δὲ κυκλικόν, μετὰ τεσσάρων ἀψίδων ἐν ταῖς γωνίαις καὶ τριῶν εἰσόδων, ἄνωθεν δὲ θολωτόν. Ἐν μιᾷ τῶν εἰσόδων εὐρέθη ὠραιότατον μέγα κιονόκρανον κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον παρὰ τὴν *Βασιλικὴν* πιθανὸν νὰ ᾔτο «Βαπτιστήριον» ὡς εἰθιστο κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους.

γ') Μέγαν Βυζαντινὸν ναὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «'Ανάληψις» ἄνωθεν τοῦ ἰχθυοτροφείου «Μαζώματος» Ὁ Ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους καὶ ἐσωτερικὴν στοᾶν, διετηρήθη δὲ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, κατεστράφη δὲ πιθανὸν πρὸς αἰῶνος ἐμπρησθεῖς. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὁ ἀνασκαφεὺς ἀνεῦρε τὸ Ἅγιον Βῆμα, τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, γλυπτὰ κοσμήματα βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς.

δ) Πολλοὺς τάρους καὶ πολλὰς λάρνακας σεσυλημένας μὲν παλαιόθεν καὶ τεθραυσμένας, ἀλλὰ φερούσας θαυμαστὸν γλυπτικὸν διάκοσμον, ὅσον ἐξόχου ἐργασίας πελωριᾶν ἄκωνθαν, ἀγαλμάτιον Σατύρου ὀλόσωμον, πολλὰς δὲ κεφαλάς, χεῖρας, πόδας καὶ λοιπὰ μέλη ἀναγλύπτων μορφῶν καλλίστης τέχνης.

Τετάρτην τέλος ἀνασκαφὴν, κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τοῦ 1913, ἐπεχείρησεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸν λῆξαν ἔτος ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, τῆ πατριδί τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀνασκαφῆς ἀνετέθη εἰς τὸν ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων Μακεδονία Γεώργιον Οἰκονόμον, ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ ἐξακριβώσῃ τοῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ Πέλλα ἤρξατο ἀνασκαφῶν ἐν τῷ χώρῳ τῷ παρὰ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, ὑπέβαλε δὲ περὶ αὐτῶν ἔκθεσιν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«Πρῶτον ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐξερευνησῶ ὑπόγειον κατασκευάσμα ἐν τινι ἀγρῷ δεξιὰ τῆς εἰς Γιαννιτσὰ φερού-

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, συνεχίζων τὰς ἐν Νικοπόλει δαπάναις τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ προπαραελθόντος ἔτους διενεργουμένας ὑπὸ τὴν ἐμὴν διεύθυνσιν ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας, εἰργάσθην καὶ πάλιν ἐν τῇ ἄνωθεν τῆς μεγάλης Δεξαμενῆς τῆς πόλεως θέσει «Βασιλόσπιτο», ὅπου κατὰ τὸ ἔτος 1913 εἶχεν ἀποκαλυφθῆ μέγα τετραγωνικὸν περιστύλιον. Ἦδη ἀνέσκαψα καὶ ἄλλα περίξ δωμάτια, ὡς καὶ κλίμακα, ἄγουσαν εἰς ἄνω ὄροφον. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη ἐν τῷ ΝΔ τμήματι τοῦ περιστυλίου μέγα τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὅπερ ποτε ἐκάλυπτε καὶ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τούτου· τὸ διασωθὲν τοῦτο τμήμα ἔχει μῆκος μὲν 11,70 πλάτος δὲ 4,50 μέχρι 5 μ. παρίσταται δ' ἐπ' αὐτοῦ ὠραῖος καὶ πλατύτατος πλοχμός, ὅστις μετ' ἐξόχου τέχνης καὶ κομψότητος ἐξελίσσεται ἄνευ διακοπῆς καὶ ἐν εἴδει «μονοκονδυλιαῶς» εἰς διάφορα σχήματα τετράγωνα, κυκλικὰ, παραλληλόγραμμα καὶ ἄλλα ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ψηφιδωτοῦ διαπέδου.

Ἐν δὲ τῷ κέντρῳ ἐντὸς κύκλου διαμ. 0,64 ὑπάρχει ἐπιγραφὴ χριστ. χρόνων, ἧς τὰ ψηφία ἔχουσιν ὕψος ποικίλλον ἀπὸ 0,09—0,14. ἔχει δὲ ὡδε:

† Ε Π Ι
Γ Ε Ω Ρ Γ Ι
Ο Υ Ε Κ Δ Ι
Κ Ο Υ

Ἐπίσης παραπλεύρως τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου καὶ ἐντὸς ἐνὸς τῶν ἐκσκαφέντων ἐφέτος δωματίων ἀπεκαλύφθησαν τοιχογραφίαι, αἵτινες μὲν εἰσὶν ὄραταί. Ἀμυδρῶς ἐν τούτοις ἐπ' αὐτῶν

σώζονται ἴχνη μορφῶν, περίξ τῶν κεφαλῶν τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ χαρακτηριστικοὶ τῶν χριστ. ἀγίων φωτιστέφανοι. Ἡ ἀνακάλυψις δὲ αὕτη, ὡς καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, ῥίπτουσιν εὐθὺς φῶς ἰσχυρὸν ἐπὶ τοῦ ὄλου σκοτεινοῦ τούτου μνημείου, ὅπερ ἤδη ἀποδείκνυται ὅτι πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ Ἀγορά, ὡς ἀρχικῶς ὑπετόπισα, ἀλλ' οὐδὲ καὶ σὺνηθές τι ἰδιωτικὸν μέγαρον. Πολλῷ μᾶλλον πρόκειται περὶ ἱεραικοῦ τινος ἰδρύματος, Μητροπολιτικοῦ μεγάρου ἢ τινος τοιοῦτου. Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων θὰ διαφωτισθῶμεν ἔτι πληρέστερον διὰ τῆς τελείας ἐκσκαφῆς ὁλοκλήρου τοῦ σημαντικωτάτου τούτου μνημείου.

Πολλῷ σπουδαιότερα ἦτο ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἀνασκαφῆ τριῶν μεγάλων χριστιανικῶν κτιρίων, ὧν δύο φέρουσι τὸν τύπον «Βασιλικῆς». Περὶ τὴν περιγραφὴν δ' ὅμως τούτων δὲν θέλω ἐνδιατρίψει ἐνταῦθα παντάπασι, διότι ταῦτα λεπτομερέστατα περιγράφω ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει (3^ῳ καὶ 4^ῳ) τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος. Ἐν τῷ παρόντι τόμῳ τῶν Πρακτικῶν τὸνναντίον θὰ περιγράψω τὰ ἐν Πρεβέζῃ μεσαιωνικὰ καὶ χριστιανικὰ μνημεῖα.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Τὰ ἐν Ἠπείρῳ χριστιανικὰ καὶ ἰδίως βυζαντινὰ μνημεῖα εἰσὶ πολυαριθμότατα, πολλὰ δὲ τούτων περιφρηνῆ καὶ σπουδαιότατα, ὡς ὁ περίπυστος ἐν Ἄρτῃ τῆς «Παρηγορητρίδος» ναὸς καὶ ἄλλα· τὰ πλείστα δ' ὅμως τούτων εἰσὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἄγνωστα, διότι ἐνῶ περὶ τῶν ἐν Θράκη, Μακεδονίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ βυζαντινῶν μνημείων ἔχουσι γραφῆ πλείστα ὄσα, περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ δὲν ὑπάρχει δυστυχῶς οὐδὲ μία κἂν μονογραφία.

Τοῦτο ἀποδοτέον καὶ εἰς ἄλλα τινὰ αἰτία, ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἰς τὸ ἐξῆς, ὅτι δηλ. οἱ πλείστοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ βυζαντινῶν ναῶν, ἐκτὸς τοῦ ἄνω μνημονευθέντος ἐν Ἄρτῃ, κατεστράφησαν οὕτως ὀλοσχερῶς, ὥστε μόνον ἐρείπια παρουσιάζουσιν καὶ ταῦτα ἀπρόσιτα πολλάκις ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας, οἱ δὲ σωζόμενοι δὲν παρουσιάζουσιν ὄγκον τινὰ ἀρχιτεκτονικόν, ἀλλὰ τὸνναντίον ἔχουσι σχήματα ἀπλά, ἐπιμήκεις δηλ. σηκούς, ὡς

τῶν ἀρχαίων ναῶν μὲ ψαλιδωτὰς στέγας, τοῦτο δὲ ἴσως ἐξ ἐπιδράσεως Ἐπιανησιακῆς, διότι ἰδίᾳ ἐν ταῖς Ἴονίους νήσοις ἐπικρατεῖ τὸ σχῆμα τοῦτο, εἶνε δὲ γνωστὴ ἢ ἐκ τῆς γεινιάσεως μετὰ τῆς Ἠπειροῦ πολλαπλῆ ἐπικοινωνία καὶ ἀμοιβαία αὐτῶν ἐπίδρασις.

Ἄλλ' ἂν στερῶνται ὄγκου καὶ ἐπιβολῆς, πλούτου καὶ κομψότητος ἐξωτερικῆς, τὸνναντίον ἐσωτερικῶς φέρουσι γραφικὸν καὶ γλυπτικὸν διάκοσμον, ὅστις δύναται νὰ ἀμιλληθῆ ἢ πρὸς τὰ ἀριστα διασωθέντα τῆς Γραφικῆς καὶ Γλυπτικῆς χριστιανικῆ μνημεῖα. Τοιαῦτα ὑπάρχουσιν ἀξιολογώτατα ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Πρεβέζῃ, ἐν Βορείῳ Ἠπειρῷ καὶ πολλαχοῦ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ χώρᾳ, ἀλλ' ἡμεῖς ἐνταῦθα θὰ διαλάβωμεν περὶ τῶν ἐν Πρεβέζῃ, ἅτινα καὶ ἀκριβέστερον ἐμελετήσαμεν ἐπ' εὐκαιρία τῶν ἐν Νικοπόλει ἀνασκαφῶν ἡμῶν.

I. Ναὸς Ἁγίου Νικολάου.

Ὁ ναὸς οὗτος εὑρηται πρὸς τὸ ΝΔ τῆς Πρεβέζης, ἐν τῇ ὁμώνυμῃ συνοικίᾳ, ἐπὶ πλατείας, ἐφ' ἧς καὶ τὸ Ἑλληγν. Σχολεῖον. Καὶ εἶνε μὲν ἀρχαιότατος, ἀλλ' ἐσχάτως τελείως ἀνακαινισθεὶς δὲν παρουσιάζει ἐξωθεν καὶ ἔσωθεν ἔτι οὐδαμοῦ σημεῖόν τι ἀρχαιότητος. Μόνον ὁ ὑπερβάς τὸν οὐδὸν τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ Ἱερὸν θὰ παρατηρήσῃ τὸ πρῶτον ἴχνη τοῦ ἀρχαίου κάλλους τοῦ ναοῦ. Καὶ τὰ ἴχνη ταῦτα εἶνε εὐτυχῶς τοιαῦτα, ὥστε τελείως νὰ ἱκανοποιήσωσι καὶ τὸν μᾶλλον αὐστηρὸν τῆς Τέχνης ἐκτιμητήν. Εἶνε δὲ ἀπορίας ἄξιον πῶς ἡ ἀμουσία τῶν ἀνακαινιστῶν ἐπιτρόπων ἐφέλσθη τῆς γωνίας ταύτης τοῦ ἱεροῦ χώρου καὶ ἐσταμάτησεν ἢ βέβηλος χεὶρ τοῦ ἀσβεστοχρίστου μόνον πρὸ τοῦ ἀδύτου τοῦ ναοῦ. Ὅποια ἡμῶς ἀπώλεια ἀνεπανόρθωτος, ὅταν ἀναλογισθῆ τις, ὅτι δλόκληρος ἄλλοτε ὁ ναὸς ἐκοσμεῖτο μὲ ἀγιογραφίας τοιαύτης τέχνης δοκίμου καὶ καλῆς, οἶαι αἰ τοῦ Ἱεροῦ!

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται καταλαμβάνουσιν ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τριῶν τοίχων τοῦ Ἱεροῦ, ἀπὸ τῆς ὀροφῆς μέχρι

τοῦ ἐδάφους, μὴ ἀφίγουσαι οὐδὲ ἑκατοστομέτρου χῶρον κενόν. Καὶ περὶ μὲν τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν θὰ ὀμιλήσω κατωτέρω, ἤδη δ' ἐν τῷ συναφεῖ πίνακι κάτωθεν θὰ διαγράψω τὴν σειρὰν καὶ τάξιν τῶν παραστάσεων ὡς αὐταὶ ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἔπου καὶ ἡ ἀψὶς τοῦ ναοῦ.

Ἀνατολ. τοίχος ναοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐν Πρεβέζῃ

Ὁ Ἰη. Χρ. ἰώμενος τὸν Τυφλόν.	Ἡ Ἀνάληψις.	Ὁ Προφ. Δαυὶδ.	Ἡ Ἁγία Τριάς.	Ἡ Πεντηκοστή.	Ὁ Προφ. Ἰωηλ.	Παραβολὴ Ἁφρονος. Πλουσίου
ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ						
Ὁ Ἐπιτάφιος	Μίτρα ἀρχιερέως	Ὁ Ἰησ. Χρ. ἐλλογῶν τὸ θυμάμα.	Θυσιαστήριον	Οἱ Ἄγγελοι δεχομένοι τὰ δῶρα τῆς θείας μεταλήψεως.		
Ὁ Χρ. φανείς ἐπὶ τῆς θαλάττης.	ἄμφια	Θυσία Ἄβρααμ	Πλατυτέρα Οὐρανῶν	Φιλοξενία Ἄβρααμ	Ὁ Χρ. ἰώμενος τὸν Παράλυτον	Ὁ Χρ. ἰώμενος τὴν συγκόπτουσαν.
		Ὁ Ἅγιος Στεφάνος ὁ Πρωτομάρτυς	Οἱ Ἅγιοι: Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος, Ἰωάννης Θεολόγος κλπ.	Ἁγ. Ἰσάκωδος ὁ ἀδελφοθέος.	Ὁ Ἁγ. Ἰγνάτιος	Ὁ Ἅγιος Κύριλλος
	Σκευοθήκη					

Ἐπὶ δὲ τῶν ἐκατέρωθεν πλευρικῶν τοίχων τοῦ αὐτοῦ ναοῦ αἱ ἐξῆς:

Ἐπὶ μὲν τοῦ βόρειου τοίχου :

Ἐωθινὸν Γ'. Ἀγγελιοὶ ἐπὶ τοῦ Τάφου τοῦ Χρ.	Ἐωθινὸν Δ'. Αἱ Μυροφόροι.	Ἐωθινὸν Ε'. Δεῖπνον εἰς Ἑμμαούς
Ἐωθινὸν Ζ'. Ἐνταφίσεις	Ἐωθινὸν Η'. Μαγδαληνή	Ἐωθινὸν Θ'. —

Εἰκόνες ἀγίων

Εἰκόνες ἀγίων (ἐξαφανισθεῖσαι)

Ἐπὶ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου :

Παραβολὴ
Σαμαρείτου

Ὁ Ἰησ. Χρ.
ιώμενος τὸν
ὑδρωπικόν.

Ἐπὶ πασῶν τῶν παραστάσεων τούτων ὑπάρχουσι παραπλεῦ-
ρωσ ἐπιγράμματα δηλοῦντα τὴν ὑπόθεσιν τῆς γραφῆς, ἀλλὰ ταῦτα
ὡς καὶ αἱ τοιχογραφίαι εἶνε τοσοῦτον διὰ τοῦ χρόνου ἐξηγη-
σμένα, ὥστε μόλις καὶ μετὰ μεγάλου κόπου δύναται τις νὰ
τάναγνώσῃ.

Ἄλλ' οἷα παρ' ἑλθὴν τὴν φθορὰν ζωῆ καὶ χάρις, ἔκφρασις
καὶ ἁρμονία εἰς τὰς σκιερὰς ταύτας καὶ σχεδὸν ἐξιτήλους ἀγιο-

γραφίας! Ἡ ἀκρίβεια καὶ λεπτότης τοῦ σχεδίου, τὸ κάλλος τοῦ περιγράμματος καὶ ἡ σεμνότης τῆς πρραστάσεως τῶν γραφῶν τούτων δὲν ἀπαντῶσιν ἢ μόνον ἐπὶ τῶν λευκῶν τῆς Ἀττικῆς ληκύθων καὶ ἐπὶ τοιχογραφιῶν τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως!

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἀγ. Νικολάου εἶνε ὑδρογραφίαι (tem-

Εἰκ. 1.

pera), οὐχὶ δ' ἐφ' ὑδροῦ, — διὸ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξηφανίσθη τὸ πρότερον ζωηρὸν χρώμα των, — ἀνήκουσι δὲ εἰς τὴν ΙΓ' πιθαιγὸν ἑκατονταετηρίδα, διότι ἡ ἰδρυσις τῆς Πρεβέζης τίθεται περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΕ' ἑκατ. ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εὐθὺς ἅμα τῇ ἰδρῦσει ὠκοδομήθη καὶ διεκοσμήθη ὁ ναὸς οὗτος. Ἐκτὸς δὲ ἄλλων τινῶν εἰκόνων ἐπὶ ξύλου ἀρχαιοτάτων καὶ ἀξιῶν

λόγου καὶ ἕτερον μνημεῖον σπουδαιότατον ἀνεκάλυψα ἐν τῷ περιβάλλῳ τοῦ ναοῦ, ὅστις χρησιμοποιεῖται ὡς *Κοιμητήριον*. Παρά τινα δηλ. τάφον καὶ ἐν μέσῳ θάμνων καὶ φρυγάνων παρετήρησα ὀγκωδέστατον *στρογγύλον λίθον*, πορώδους μᾶλλον συστάσεως, παρέχοντα ὄψιν «μυλόπετρας». Τοῦτον τῇ βοήθειᾳ τριῶν σιδηρῶν ἔργατῶν ἀνατρέψας, μετὰ χαρᾶς παρετήρησα ἐγγεγλυμμένον ἐπ' αὐτοῦ *τεράσιον δικέφαλον ἀετὸν*, ἀρίστης τέχνης καὶ λίαν ἐπιμελελημένης ἐξεργασίας. Ἔινε ἀληθὲς μνημεῖον τέχνης καὶ βεβαίως ἐποιήθη, καθ' οὓς χρόνους καὶ ὁ ναὸς διεκοσμήθη. Ἡ διάμετρος αὐτοῦ 1,18 μ. Τὸ πᾶχος 0,34 μ. (εἰκ. 1).

Ὁ θαυμάσιος οὗτος ἀετὸς θὰ ἦτο ἐκτισμένος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, ὡς εἴθισται ἐν πλείστοις ὀρθοδόξοις ναοῖς, ἀλλ' οἱ φιλόμουσοι ἐπίτροποι ἔκριναν καὶ τοῦτον ἀπορριπτέον — εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ διατήρησις του εἶνε καλλίστη — καὶ τον ἀντικατέστησαν δι' ἐνὸς ἀτέχνου καὶ ἀσημοτάτης τέχνης δικεφάλου.

II. Ναὸς Ἀγίου Ἀθανασίου.

Ἄλλος χριστιανικὸς ναὸς, ἐπίσης ἀξιόλογος ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν, εἶνε ὁ ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ Πρεδέζης, πρὸς τὸ ΒΔ αὐτῆς, κείμενος καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου τιμώμενος. Οὗτος εὐτυχῶς διατηρήθη ὅλως ἀδλαδῆς, εἰ καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἀποφασισθῆ ἢ ὀλοσχερῆς αὐτοῦ ἀνακαίνισις, δηλ. . . . καταστροφή. Ἔινε καὶ οὗτος, ὡς ὁ τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἐπιμήκης σηκὸς μὲ μικρὸν νάρθηκα πρὸς Δ. καὶ μικρὰν ἀψίδα πρὸς Α. Ἐκ δυσμῶν δὲ προέχει ὑπόστεγον, ὅπερ ἐπιτείνει τὴν σκοτεινότητα τοῦ ναοῦ, καθιστῶσαν δυσχερεστάτην τὴν μελέτην καὶ ἀντιγραφὴν, πολλῶ δὲ μᾶλλον τὴν φωτογράφησιν τῶν ἐν αὐτῷ τοιχογραφιῶν. Καὶ τὸ μὲν μήκος τοῦ ναοῦ εἶνε 15 μ. τὸ δὲ πλάτος 6 μ. Ὁλόκληρον δὲ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς, μὴδ' αὐτῆς ἐξαιρουμένης, μέχρι τοῦ κρασπέδου τῶν τοίχων εἶνε κεκαλυμμένον ἐκ γραφῶν, οὕτω δ' ἡ ἐκ τοῦ συνόλου ἐντύπωσις εἶνε λίαν εὐάρεστος καὶ μεγαλειώδης.

Ἐολοκλήρους ἡμέρας διήλθον ἐν αὐτῷ, ἵνα ἐπακριδῶς πάσας τὰς γραφὰς μελετήσω καὶ ἀναγράψω, καθ' ἑκάστην δ' ἔτι μᾶλλον μ' ἐγοήτευσεν ἡ ἀπλότης καὶ αὐστηρότης τῶν ἔργων τούτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἡ καλὴ ἐν πολλοῖς καλλιτεχνικῇ ἐκτέλεσις, διότι καὶ τὸ σχέδιον καὶ ὁ χρωματισμὸς ἀποδεικνύουσι δόκιμον καλλιτέχνην τὸν γράψαντα. Δυστυχῶς τὸ ὄνομα τούτου διατελεῖ ἡμῖν ἄγνωστον, ὡς καὶ τοῦ τὰς ἐν τῷ Ἁγ. Νικολάφ γραψαντος ἀγιογραφίας, εἰ καὶ ὑπὲρ τὴν κυρίαν θύραν ἀναγινώσκωμεν μὲ λίαν ἐπιμελημένους βυζαντ. χαρακτῆρας τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

† Η̅ΣΟΡΥΘΗ Ο ΘΥΟΣ Ὑ̅ΤΟΣ Κ̅ ΠΗΜ̅ ΣΕΠ̅ΤΟΣ Μ̅ΡΟΣ Τ̅Σ ΕΝ̅ Η̅ΓΙΟΙΣ Π̅ΤΡΟΣ
 Η̅ΗΩ̅Ν Ἡ̅ΘΗ̅ΝΗΣ̅ΙΣ Π̅Η̅Τ̅Ρ̅Ι̅Τ̅Η̅Σ Ἡ̅ΛΕΞ̅Α̅Ν̅Α̅Β̅Α̅Ρ̅Η̅Σ Δ̅Ι̅Ἡ̅ ΣΥ̅Μ̅Α̅Ρ̅Ο̅Μ̅Η̅Σ Κ̅ Ε̅Π̅Ι̅ Τ̅Η̅
 Σ̅Ι̅Ν̅Ε̅ Τ̅Σ Φ̅Ο̅Λ̅Η̅Β̅Ε̅Σ̅Ἡ̅Σ Ε̅Μ̅ Ι̅Ε̅Ρ̅Ε̅Ω̅Σ, Π̅Α̅Π̅Ἡ̅ Κ̅Υ̅Ρ̅ Ι̅ΟΥ̅ Η̅Μ̅ Γ̅Ε̅Ω̅Ρ̅Ι̅Σ̅ Η̅ Τ̅Σ Π̅Ι̅Κ̅Λ̅Υ̅Ν̅.
 Τ̅Σ Κ̅Ε̅ Κ̅Τ̅Η̅Τ̅Ο̅Ρ̅Ο̅Σ Τ̅Σ Η̅Α̅Β̅ Τ̅Σ Τ̅Σ Α̅Η̅Τ̅Η̅Σ Α̅Ε̅ Τ̅Ω̅Μ̅ Ο̅Σ̅ Σ̅Ε̅Β̅Ε̅Ω̅Ν̅ Χ̅Ρ̅Ι̅Σ̅Τ̅Ο̅Ν̅ Ο̅Μ̅ Β̅Η̅Δ̅Ε̅Λ̅
 Φ̅Ω̅Ν̅ Η̅Χ̅Ι̅Ε̅Ι̅Α̅Τ̅Ω̅Ω̅Μ̅Η̅Σ Τ̅Σ Π̅Η̅Ι̅Ε̅Ρ̅Τ̅Η̅Σ Ἡ̅Π̅Ε̅Π̅Ο̅Λ̅Υ̅Τ̅Σ Ν̅Ἡ̅Π̅Κ̅Χ̅ Κ̅Ἡ̅Τ̅Ε̅ Κ̅Υ̅ Κ̅Υ̅ Ἡ̅Κ̅Η̅
 Ε̅Ν̅ Ε̅Τ̅Ι̅ ἰ̅ῤ̅Θ̅

*

Ἐλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν τοιχογραφιῶν.

Αὐταὶ εἰσι διατεθειμέναι, μετὰ θαυμαστῆς συμμετρίας, ἐν τρισὶ ζώναις, αἵτινες ἀλλεπάλληλοι διαθέουσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. — καὶ ἀνάπαλιν διὰ τὸν ἕτερον τοῖχον — τὴν ἐπιφάνειαν ὀλόκληρον ἀμφοτέρων τῶν πλευρικῶν τοίχων. Ἐχομεν οὕτω τὸ ἐξῆς διάγραμμα :

(ἐξ Α. πρὸς Δ.). Τοῖχος μεσημβρινὸς ναοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Πρεβέζῃ.

Εὐαγγελισμός, Προσκύνησις Μάγων, Παράθυρον ἔχον ἑκατέρωθεν: Προφ. Ἁαρὼν Προφ. Ἡσαΐας, Ὑπαπαντή, Βάπτισις, Μεταμόρφωσις, Ἐγερσις Λαζάρου, ἡ Βασιφόρος, ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός, ὁ Νιπτήρ, ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους Προσευχή, Ἁγ. Εὐστράτιος, Ἁγ. Αὐξέντιος, Ἁγ. Εὐγένιος, Ἁγ. Μαρδάριος, Ἁγ. Ὀρέστης, Ἁγ. Τρόφιμος, Ἁγ. Σαβάτιος, Ἁγ. Δορολλεος, Ἁγ. Νασάριος, Ἁγ. Γερβάσιος, Ἁγ. Προτάσιος, Ἁγ. Κέλσος, Ἁγ.

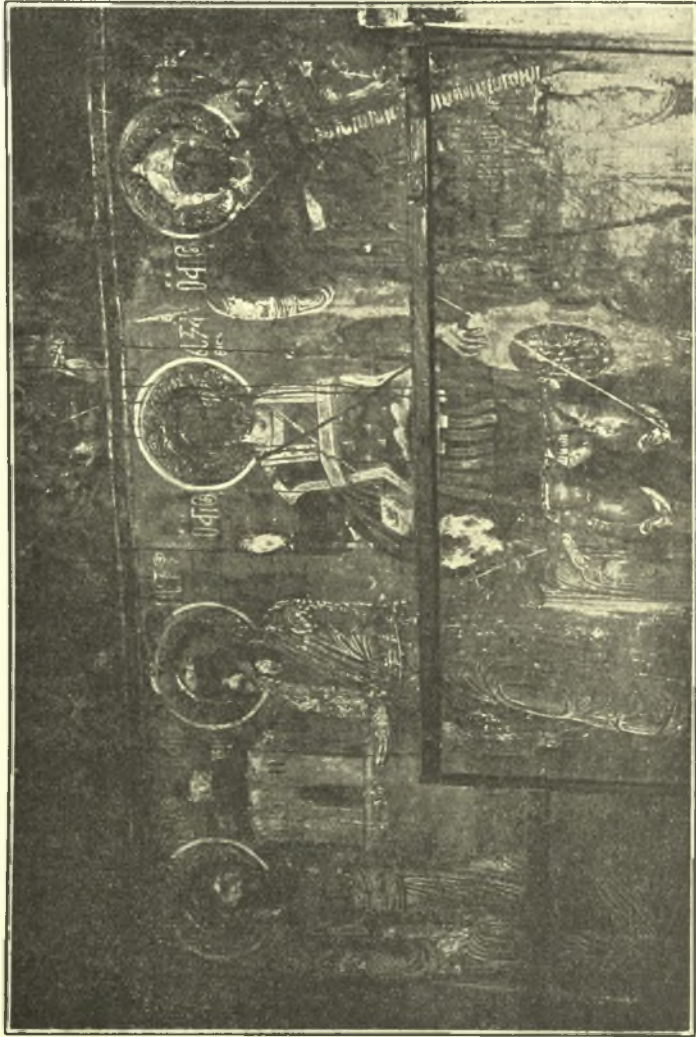
Νεόφυτος, Ἁγ. Ἀρέθας, Ἁγ. Ἰουστίνος, Ἁγ. Ἰουλιανός, Ἁγ. Κυριάκος, Ἁγ. Παχώμιος, Ἁγγελος Κυρίου, Ὁσία Μαρία, Ἀδ-
δάς Ζωσιμᾶς, Ἁγ. Ἀλέξιος, Ἁγ. Ἰωάννης Καλυδίτης, Ἁγ.
Ἐφραῆμ, Ἁγ. Ἀρσένιος, Ἁγ. Παῦλος ὁ Θηβαῖος, Ἁγ. Βα-
σίλειος, Ἁγ. Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος, Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Θεολό-
γος, Ἁγ. Γεώργιος, Ἁγ. Προκόπιος, Ἁγ. Θεόδωρος, Ἁγ. Παν-
τελεήμων, Ἁρχων Μιχαήλ, (Θύρα κυρία ναοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου),
Ἁρχων Γαβριήλ, Ἁγιος Κοσμᾶς, Ἁγιος Δαμιανός, Ἁγιος
Φίλιππος, Ἁγ. Ἀνδρέας, ὁ Προφ. Ἡλίας, Ἁγ. Ἀντώνιος, Ἁγ.
Εὐθύμιος, Ἁγ. Σάββας, Ἁγ. Θεοδόσιος, Ἁγ. Στυλιανός.

(ἔξ Α. πρὸς Δ.). Τοῖχος βόρειος ναοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

Ψηλάφησις Θωμᾶ, Ἀνάστασις Πρωτοπλάστου, Παράθυρον,
οὐ ἐκατέρωθεν: ὁ Προφ. Συμεὼν καὶ ὁ Προφ. Δανιήλ, Ἀποκα-
θήλωσις, Μεταμέλεια καὶ ἀπαγχονισμὸς Ἰούδα, Μαστίγωσις ἸϞ.
ΧΡ., Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Πιλάτου, Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Ἄννα καὶ
Καϊάφα, Παράθυρον, Ἁγία Ἡριδιάννα (;), Ἁγ. Ἀζαρίας, Ἁγ.
Ἀνανίας, Ἁγ. Ἀκίνδυνος, Ἁγ. Ἀφθόνιος, Ἁγ. Πηγάσιος, Ἁγ.
Ἐλπιδοφόρος, Ἁγ. Ἀνεμπόδιστος, Ἁγ. Ἀκέψιμος, Ἁγ. Ἰω-
σήφ, Ἁγ. Λιθάδιος, Ἁγ. Σέργιος, Ἁγ. Βάκχος, Ἁγ. Βίκτωρ,
Ἁγ. Βικέντιος, Ἁγ. Γουρίας, Ἁγ. Σαμσών, Ἁγ. Ἄβιδος, Ἁγ.
Μηναῶς ὁ καλλικέλαδος, Ἁγ. Ἐρμογένης, Ἁγ. Εὐγραφος, Ἁγ.
Χρῦσανθος, Ἁγ. Δαρία, Ἁγ. Θέκλα, Ἁγ. Ξένη, Ἁγ. Κασσιόπη,
Ἁγ. Νικόλαος, Ἁγ. Σπυρίδων, Ἁγ. Χαράλαμπος, Ἁγ. Δημή-
τριος, Ἁγ. Νέστωρ, Ἁγ. Θεόδωρος ὁ Τύρων, Ἁγ. Μερκούριος,
Ἁγ. Μηναῶς, Ἁγ. Ἰωακείμ καὶ Ἁγ. Ἄννα ἄνωθεν βορ. θύρας,
Ἁγ. Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, Ἁγ. Εὐστάθιος, Ἁγ. Πέτρος καὶ
Ἁγ. Παῦλος κρατοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἸϞ. ΧΡ., Ἁγ.
Κωνσταντῖνος καὶ Ἁγ. Ἐλένη κρατοῦντες τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυ-
ρίου, Ἁγία Αἰκατερίνη, Ἁγία Βαρβάρα, Ἁγία Κυριακή, Ἁγία
Παρασκευή, Ἁγία Μαρίνα. (Ἰδὲ εἰκ. 2, 3, 4, 5, 6).

Οἱ περὶ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἁγίων στέφανοι εἶνε πάντες ἀνά-

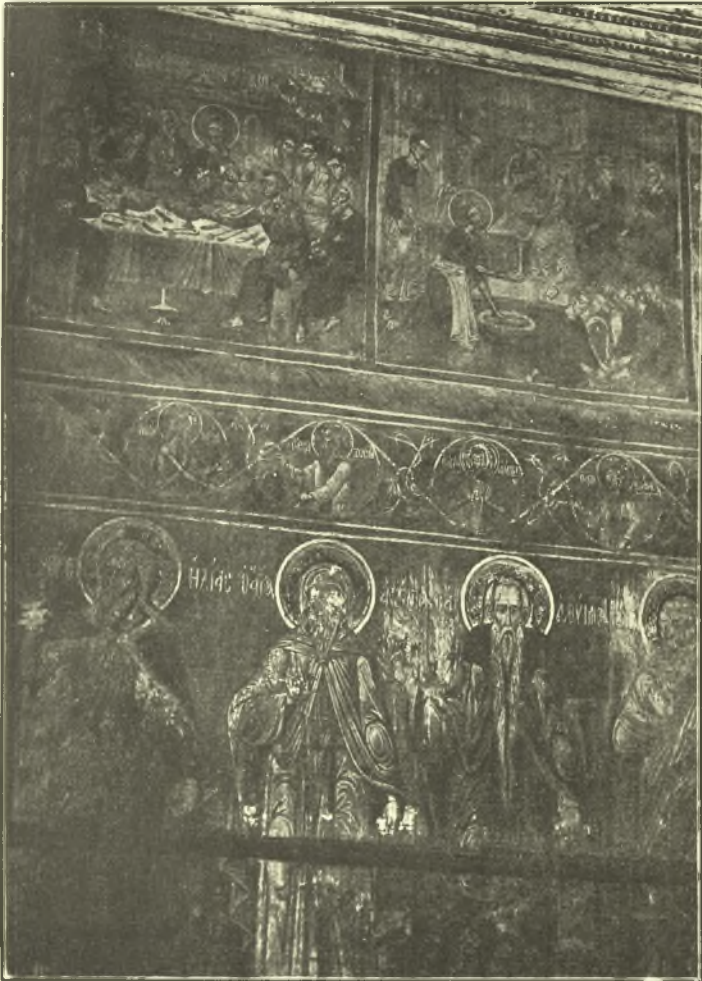
γλυπτοι ἐκ γύφου καὶ κεχρυσωμένοι. Ἄξιον σημειώσεως δὲ εἶνε

Εἰκ. 2. Τοιχογραφίαι ἐκ τοῦ βορ. τοίχου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Προσέξει.
Οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Ὁ Ἁγ. Εὐστάθιος. Ὁ Ἁγ. Ἰάκωβος.

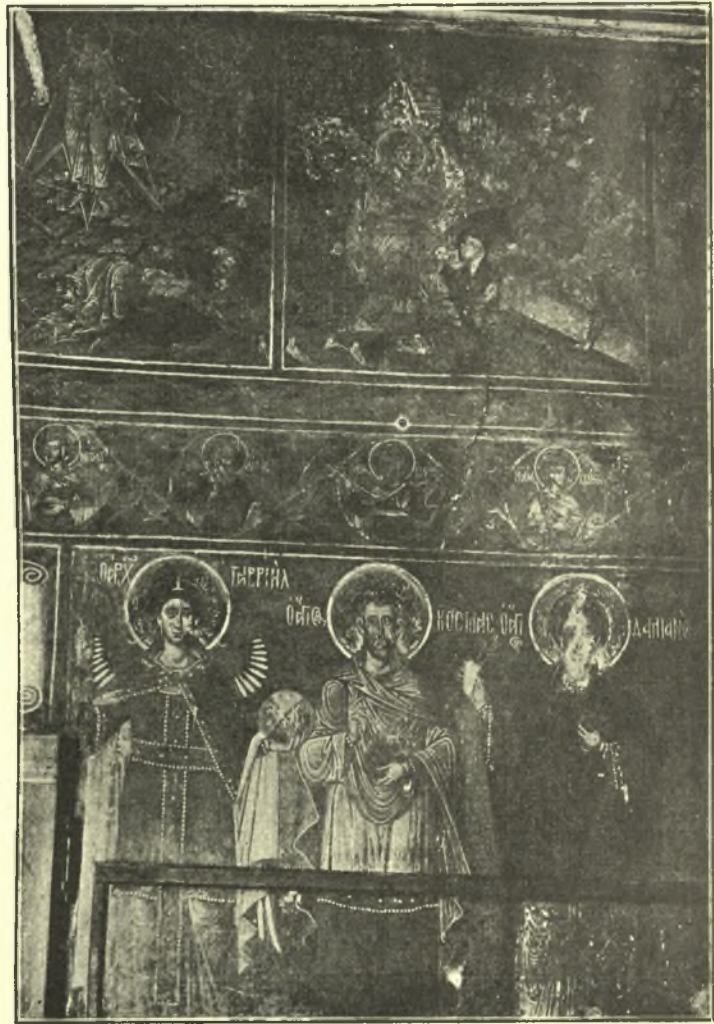
ὁ ἐπιτυχῆς χαρακτηρισμὸς ἐκάστου ἁγίου συμφώνως πρὸς τὴν γνωστὴν «Ἐρμηλείαν τῶν Ζωγράφων».

Παρατηρεῖ τις πῶς ὁ καλλιτέχνης παρ' ἑκάστῳ αὐτῶν ἀποτυποῖ τὸν χαρακτήρα, τὸ χρῶμα, τὸ ἔνδυμα, τὰ σύμβολα καὶ ὅ,τι ἰδίᾳ χαρακτηρίζει αὐτόν.

Εἰκ. 3. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Προβέζῃ.
Ἐν τῇ ἀνωτάτῃ ζώνῃ: Ὁ Μυσικὸς Δείπνος. Τὸ θαῦμα τοῦ ἐν Κανῶ Γάμου.
κάτωθεν: Ὁ Προφ. Ἡλίας. Ὁ Ἁγ. Ἀντώνιος. Ὁ Ἁγ. Εὐθύμιος.

Ἐν ᾧ δ' ὑπάρχει τοιαύτη πληθὺς ἀγίων, ἰδίᾳ γερόντων, ἐν τούτοις οὐδεμία ἀπαντᾷ μονοτονία, τοῦναντίον δὲ μεγάλη ἐπικρα-

Εἰκ. 4. ἄνω: Ἡ Ἀνάστασις. Ὁ Ἰησοῦς ἰώμενος τὴν συγχύπτουσαν κάτωθι: Ὁ Ἀρχ. Γαβριήλ. Ὁ Ἄγ. Κοσμᾶς. Ὁ Ἄγ. Δαμιανός.

τεὶ ποικιλία ὡς λ. χ. ἐν ταῖς παρατεθειμέναις παραστάσεσι τῶν τριῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν, ὅπου τὰ πλουσιώτατα ἐνδύματα, ἡ μεγαλειώδης στάσις, ἡ διακόσμησις καὶ πτυχολογία τῶν ἀμφίων

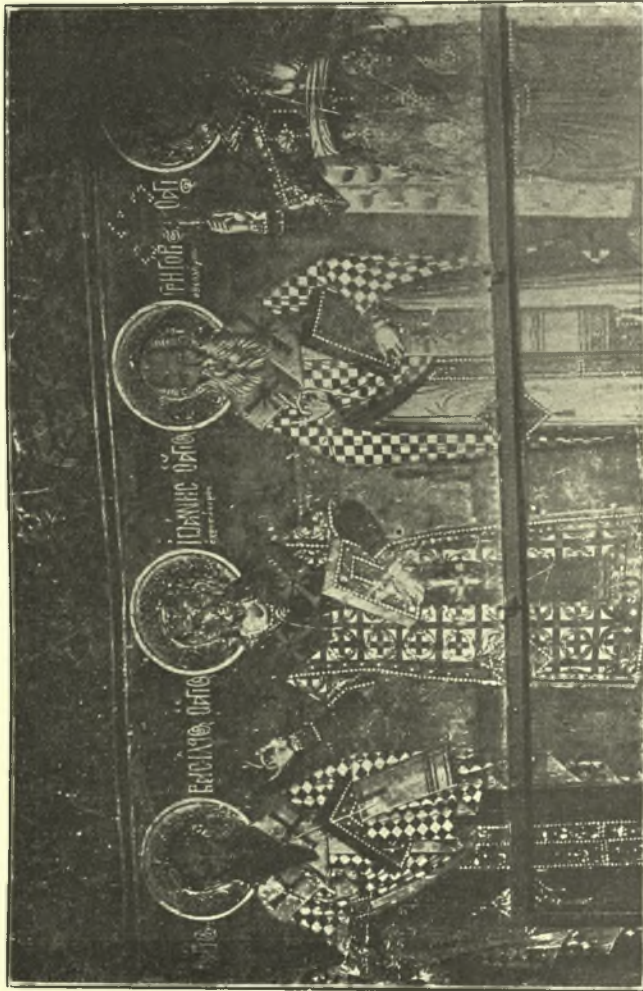

Εἰκ. 5. Ἐκ τοῦ Βορ. τοῖχου τοῦ ἐν Παφῶν ἱεροῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

καὶ ὁ ποικίλος χρωματισμὸς καθιστᾷ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο λίαν ἁρμονικὸν καὶ ἐπιβάλλον.

Αἱ γραφαὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰσὶν ὑπὸ ἔποψιν Τέχνης πολλῶ ἀνώτεροι τῶν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ αὗται, ὡς

εἶπομεν, εἶνε ἔργα τέχνης, μαρτυροῦντα ὅπόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ παράδοσις τοῦ παρελθόντος ἐν τῇ Βυζαντινῇ τέχνῃ, ὥστε καὶ

Εἰκ. 6. Ἐκ τοῦ μεσημβρ. τοῖχου τοῦ ἐν Περβίτῃ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.
 Ὁ Ἁγ. Βασίλειος, ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας νὰ παράγῃ ἔργα τοιαύτης σχεδὸν εἰπεῖν ἀνηρότητας. Καὶ αἱ μὲν ἐπὶ τῶν τοίχων γραφαὶ εἰσι δι' ὕδατοχρώματος, αἱ δ' ἐπὶ τῆς ὀροφῆς δι' ἔλαιοχρώματος,

διότι αὕτη ἦτο ἐκ ξύλου. Ἴδου δὲ καὶ αἱ διάφοροι ἐπ' αὐτῆς παραστάσεις ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

Ἄγγελος Κυρίου μετὰ τὴν βουφαίαν ἐκδιώκων αὐτοὺς ἐκ τοῦ Παραδείσου.	Ὁ Θεὸς ἐπιπλήττει τὸν Ἀδάμ καὶ τὴν Εὔαν.	Ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὔα τρώγουσι τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν.	Ὁ Θεὸς ἐπλασεν ἐκ τοῦ Ἀδάμ τὴν Εὔαν.	Ἡ δημιουργία τοῦ Πρωτοπλάστου.
Ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὔα ἐργάζονται ἐν τῷ ἰδρωτί τοῦ προσώπου αὐτῶν.	Ὁ Ἰησοῦς ἰώμενος τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου.	Ὁ λιθβολισμὸς τοῦ Ἀγ. Στεφάνου.	Παντοκράτωρ	Ὁ Ἀπόστ. Πέτρος ἐν τῇ φυλακῇ. ἀστὴρ ἀνάγλυπτος.
Ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Πετεροφῆ.	Ὁ Ἰησ. Χρ. ἰώμενος τὴν συγκύπτουσαν	Ὁ Χριστὸς ἰώμενος τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρχισυναγώγου.	Ἐσθινόν Τὸ θαῦμα τῶν ἰχθύων.	Ὁ Ἰησοῦς διδάσκων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐνθυμίζουσι ζωηρῶς τὰς ἐν Ἰωαννίνοις τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς τῶν Φιλανθρωπινῶν ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς λίμνης Ἰωαννίνων καὶ τὰς τοῦ ἐν θέσει «Πέραμα» νηΐσκου τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Ἡ ὁμοιότης τῆς τεχνοτροπίας εἶνε τοιαύτη, ὥστε πολὺ πιθανὸν νὰ προέρχωνται πᾶσαι αὗται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δέον νὰ σημειωθῇ ὡς λίαν σπουδαῖον γεγονός διὰ τὴν βυζαντ. τέχνην εἶνε ὅτι ἡ συντελεσθεῖσα θαυμαστῆ ἐπὶ Παλαιολόγων Ἀναγέννησις τῆς τέχνης ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἥς ἐξοχώτατα δείγματα ἔχομεν τὰς ἐν Μισορᾷ τοιχογραφίας, οὐδαμῶς ἀνεκότη ἐκ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων ὑποδουλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἀλλὰ τοῦναντίον μετ'

ἀξιοθαυμάστου ἀκμῆς ἐνεκαρτέρησε καὶ μὲ τὸ ὀλίγον, ἀλλὰ ζωογόνον καὶ ζωοποιὸν φῶς, τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ ἐπὶ τῶν σκιερῶν τοίχους τῶν ναῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἐρημοκκλησιῶν ἀκόμη παρήγεν ἔργα, ἅτινα καταπλήττουσι διὰ τὴν ἀκρίβειαν πολλάκις τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὸ βαθὺ αἶσθημα, ὅπερ ἐνέπνευσε ταῦτα.

III. Τὸ Φρούριον καὶ τὸ Τζαμίον Πρεβέζης.

Τὸ φρούριον Πρεβέζης ἐκτίσθη μὲν ἴσως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐπεσκευάσθη δ' εἶτα ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ βραδύτερον πάλιν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐνοικοδομηθέντων ἐντὸς τῶν τοίχων αὐτοῦ οὐκ ὀλίγων λίθων ἀρχαίων καὶ χριστιανικῶν, ἐκ Νικοπόλεως προερχομένων¹⁾. Ἐπὶ τῆς παραστάδος τῆς μεγάλης Πύλης εἶνε ἐντετειχισμένη ἐπιγραφή ρωμαϊκῶν χρόνων, ἣτις ἔχει ἤδη δημοσιευθῆ,

Εἰκ. 7.

ἀλλ' ἀνέκδοτά εἰσι τὰ ἀνωθεν αὐτῆς ἀνάγλυφα, ποιηθέντα ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν, ὡς ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐλληνικοῖς γράμμασι ἐπιγραφή ἐπὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν.

Καὶ ἀριστερόθεν μὲν τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἀνάγλυφον (εἰκ. 7):

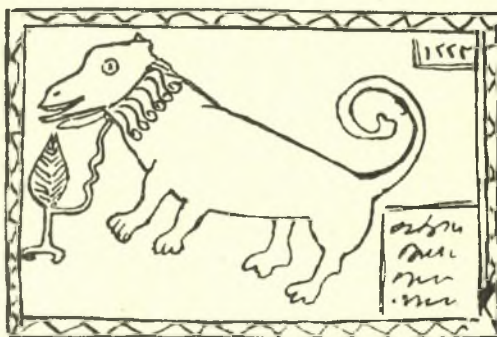
¹⁾ Συντόμως ἡ ἱστορία τῆς Πρεβέζης ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1495, τὰ δὲ φρούρια αὐτῆς συνετελέσθησαν τῷ 1530. Οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον ταύτην τῷ 1684, κατηδάφισαν δ' ἐν μέρει τὰ φρούρια τῆς τῷ 1701, τῷ δὲ 1713 ἐκάλεσαν ἐκ τῶν πέριξ νήσων καὶ ἀλλαχόθεν ἐποίκους, ὅπως συνοικήσωσι τὴν Πρέβεζαν ἐρημωθείσαν· τῷ 1798 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων, τῷ δὲ 1803 ὑπὸ τοῦ Ἀλή Πασσᾶ. Τῷ 1813 ἐγένετο ἡ Πρέβεζα *Προτεκτοράτιον τουρκικόν* ὑπὸ τὸν Ἀβδουλλαχ μπέην, τῷ δὲ 1814 ἐπεσκευάσθησαν τὰ φρούρια ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς σήμερον ἔχουσι, πιθανόν δὲ εἰς ταύτην τὴν τελευταίαν ἐπισκευὴν νανάγηται ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή.

Ἐπὶ τῆς ἄνω γωνίας αὐτοῦ ὑπάρχει ἐπιγραφή τουρκικὴ, κάτωθεν δὲ ἑλληνικὴ μὲ βυζαντινοὺς χαρακτῆρας ἔχουσα ὡδε :

6xλεμ94029Δ8ΡΙΩΝΕΗΠ
 0870ΠΚ958Μ9ΧΙΕΚΘΕΠ8

ἐξ ἧς μανθάνομεν, ὅτι ἀρχιτέκτων πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει φρουρίων ἦν Ἕλληνας, Πέτρος τοῦνομα. Τοῦτο δ' ἔχει οὐ σμικρὰν σημασίαν, διότι ἀποδεικνύει πῶς καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς ζοφεροὺς τῆς δουλείας χρόνους ἐχρησιμοποιοῦντο Ἕλληνες τεχνῖται καὶ δὴ ἀρχιτέκτονες, τοῦτο δέ, διότι ἐπὶ αἰῶνας οἱ Βυζαντινοὶ ἐτείχιζον πόλεις ὅλας, πανταχοῦ δ' ἀνήγειρον τῆς ἀπεράντου Αὐτοκρατορίας ἀπειράριθμα φρούρια μετὰ θαυμαστῆς τέχνης ὑποδομημένα.

Ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου δὲ πλευρᾶς τὸ πάρισον τοῦτου ἀνάγλυφον (εἶκ. 8):

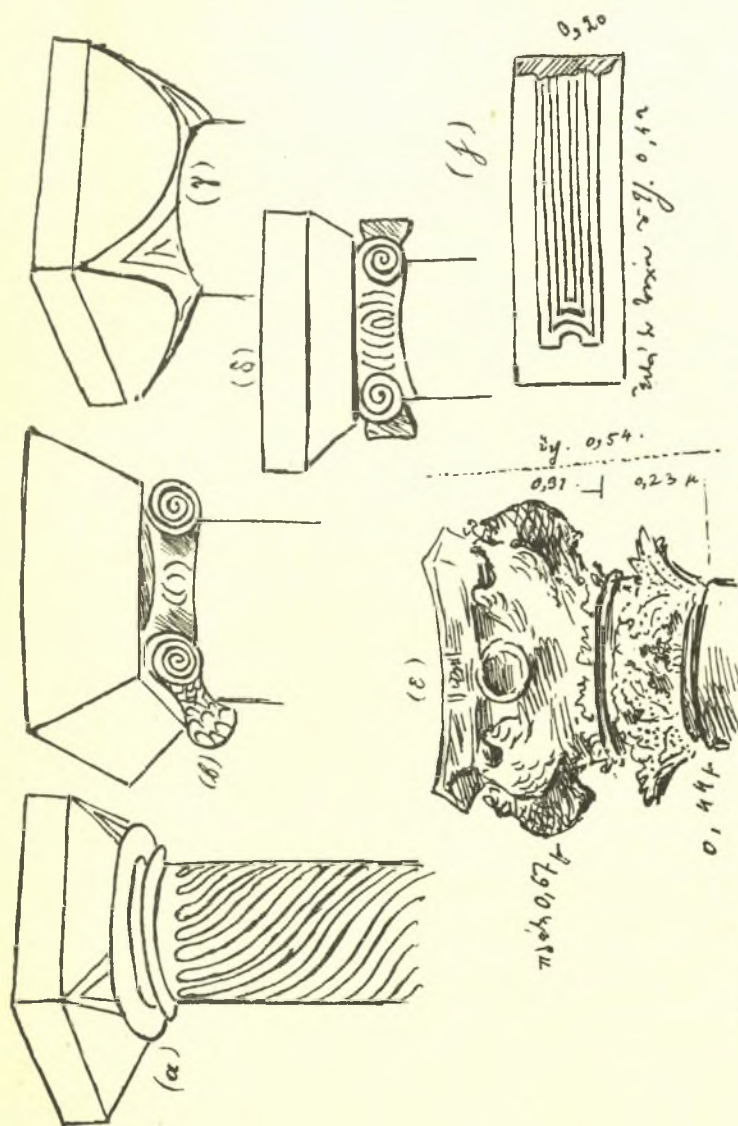

Εἶκ. 8.

Τοῦτο φέρει μόνον τουρκικὰς ἐπιγραφάς, ἃς δὲν ἠδυνήθημεν νάναγνώσωμεν. Ἐντὸς δὲ τοῦ φρουρίου ὑπάρχει Τζαμίον ὀθωμανικόν, ὅπερ οἱ ἐν Πρεβέζῃ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἦτό ποτε ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Πράγματι δ' ἐν ἅπασι τοῖς φρουρίοις Πρεβέζης, καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ δηλ. καὶ ἐν τῷ

Παντοκράτορι ὑπῆρχον ναοὶ χριστιανικοί, οὗς ὁμως, μεταβληθέντας ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς πυριτιδαποθήκας, κατέστη μοι ἀδύνατον νὰ ἐπισκεφθῶ. Πιθανώτατον λοιπὸν καὶ ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ νὰ ὑπῆρχε ναός, ἀλλ' οὗτος δὲν εἶνε ποσῶς τὸ τζαμίον, ὅπερ φαίνεται νεωστὶ ἰδρυθὲν καὶ μὴ παρουσιάζον οὐδέναν μετασχηματισμόν, ἄλλως τε οἱ Ὀθωμανοὶ οὐδὲ κἂν μετεσχημάτιζόν ποτε τοὺς ἡμετέρους ναοὺς, ἀλλ', ὡς ἐκ πλείστων παραδειγμάτων γνωρίζομεν, ἤρχοῦντο εἰς τὸ νᾶνεγείρωσιν ἀπλῶς παρ' αὐτοὺς τὸν ἀπαραίτητον *μιναρέν*. Ἐκείνο ὁμως, ὅπερ εἶνε ἀναντίρρητον, εἶνε, ὅτι ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν λίθους ἀρχαίους καὶ δὴ *χριστιανικῶν κυριῶν*, ἰδίᾳ δὲ πρὸς κατασκευὴν τοῦ περιθέοντος τὸ τέμενος ὑποστέγου, οὗ ἅπαντες οἱ *κίονες καὶ τὰ κιονόκρανά εἰσι βυζαντινά*. Ἴδου δὲ ἕνια τούτων, ἅτινα ἐπὶ ποδὸς ἀντέγραψα, ὡς καὶ τᾶνωτέρω ἀνάγλυφα, μὴ δυνηθεὶς νὰ φωτογραφήσω ταῦτα (εἰκ. 9):

Ὡς παρατηρεῖ τις, ἐν τῷ ὑποστέγῳ τούτῳ τοῦ φρουριακοῦ τζαμίου ἔχομεν δλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ βυζαντιακοῦ κιονοκράνου, τὴν ἀπὸ τοῦ *δωρικοῦ καὶ ἰωνικοῦ* συντελεσθεῖσαν καὶ τέλος τὴν ἀπὸ τοῦ *κορινθιακοῦ*, τελείως σχεδὸν ἐπὶ τὸ πρωτοτυπώτερον μετασχηματισθέντος, ἐπικρατήσασαν. Ἐν τῷ σχ. 6. εἰκ. 9 παρατηρεῖ τις τὴν συνένωσιν τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου μετὰ τοῦ *ἐπικράνου ἢ ἐφασιδίου (imposte)* εἰς ἕν ἀδιάρρηκτον ὄλον, ὅπερ ἐνταῦθα καὶ *μονολίθως* ἐκδηλοῦται. Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερον εἶνε τὸ ἐν σχ. ε πλουσίως διακεκοσμημένον *κορινθιακὸν κιονόκρανον*, ὅπερ εἶνε ἐκ τῶν ἀρίστων ἠδισωθέντων ἐν Ἑλλάδι. Φέρει τοῦτο τὸν τύπον τῶν κιονοκράνων τῆς πρώτης μεγάλης ἀκμῆς τῆς βυζαντ. τέχνης, ἐνθυμίζει δὲ τελείως τὰ περίφημα κιονόκρανα τῆς Ἀγ. Σοφίας, τῆς Ραβέννης καὶ τὰ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Εἶνε δηλ. τὸ κιονόκρανον τὸ «Ἰουστινιάνειον», ὅπερ ἀποπνέει ὄλον τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸν θρίαμβον τῆς ἐνδόξου ἐκείνης περιόδου τῆς μεγάλης Ἑλλην. Αὐτοκρατορίας. Λεπτομερῆς περιγραφὴ, αἰσθητικὴ ἐκτίμησις καὶ παραλληλισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὰ ὁμότροπα διασωθέντα, θὰ ἦγεν ἡμᾶς μακρὰν τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ παρόντος ὑπομνήματος. Τοῦτο μόνον σημειοῦ-

Εἰκ. 9. Ἐκ τοῦ ἐν Πορβέζῃ, ἐντὸς τοῦ φρουρίου αὐτῆς, τζαμίου, βυζαντινὰ κιονόγραμμα κλπ.

μεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐπειδὴ τὰ ὑπάρχοντα κιονόκρανα τοῦ εἶδους καὶ σχήματος τούτου ἀνήκουσιν εἰς κτίρια σχεδὸν πάντοτε τοῦ Ε', Γ' καὶ Ζ' αἰῶνος, δὲν εἶνε οὐδαμῶς παρακεκινδυνευμένον νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι τὸ ἐν σχ. ε κιονόκρανον τοῦ Τζαμίου Πρεβέζης ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην Βασιλικήν, ἣν ἐν τοῖς τελευταίοις τεύχεσι τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος περιεγράψαμεν. Ὅτι ἐλήφθη ἐκ Νικοπόλεως εἶνε ἀναμφισβήτητον, διότι αὕτη ἦν ἐπὶ αἰῶνας τὸ κοινὸν λατομεῖον τῆς Πρεβέζης· ὅτι ἀνήκεν εἰς χριστιανικὸν ἐν αὐτῇ ναὸν εἶνε ἐπίσης βέβαιον. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν ἀνεῦρον ἐν αὐτῇ ναὸν χριστιανικὸν ἀρχαιότερον τῆς ἀνασκαφείσης Βασιλικῆς τῶν «Ἀγ. Ἀποστόλων», διὰ ταῦτα πάντα δὲν νομίζω, ὅτι εἶνε λίαν τολμηρὸν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκε τὸ θαυμάσιον τοῦτο κιονόκρανον. Ἐξῶθι τοῦ αὐτοῦ τζαμίου ἀνεκάλυψα καὶ δύο ἕτερα κορινθιακὰ ρωμαϊκῶν χρόνων κιονόκρανα, ἐντὸς κόπρου καὶ πηλοῦ τεθαμμένα, ἅτινα ἀπέδωκα εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ζῶης, ἧς εἰσὶν ἄξια.

IV. Ναὸς Ἀγίου Βασιλείου.

κείμενος πρὸς τὸ ΒΑ τῆς Πρεβέζης καὶ περιέχων ὄραιοτάτας βυζαντινὰς εἰκόνας, ἐρριμμένας ὡς ἀχρήστους ἐν τῷ ὑπὸ τὴν στέγην ὑπερφῶ μετὰ πλείστων ἀκαθαρσιῶν. Αἱ εἰκόνες αὗται ἀνάγονται εἰς τὴν καλουμένην Βυζαντ. Ἀναγέννησιν τῆς τέχνης (ΙΕ'-ΙΗ' αἰῶνος). Διὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νικοπόλεως-Πρεβέζης προὐκάλεσα ἐγκύκλιον, ὅπως διασωθῶσι τοῦλάχιστον αἱ μέχρι σήμερον διασωθεῖσαι ¹⁾.

V. Ναῖκος Ἀγ. Σπυρίδωνος παρὰ τὸν λιμένα «Βαθῦ». Φέρει ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τὴν ἐπιγραφὴν:

¹⁾ Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Πρεβέζης Ἰωακείμ, ἀνὴρ φιλόμουσος καὶ ἐκ τῶν κρατίστων ἱεραρχῶν μας, μετὰ μεγίστης προθυμίας συνέδραμε τὸ ἐμὸν ἔργον, οὕτω δὲ συνελέχθησαν ἐν τῷ μικρῷ ἀρχ. Μουσείῳ Πρεβέζης περὶ τὰς εἰκοσι καὶ πέντε ἀρχαῖαι βυζαντινὰι εἰκόνες.

ΡΟΚΟΣ · ΚΟΡΝΑΡΙΣ · ΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ · ΑΝΑΚΕΝΗΣΕ · † ΚΟΝ ·
ΜΕΤΑ · ΤΟΝ · ΕΒΕΡΓΕΤΟΝ · 1735 ΜΑΗΣ 6.

VI. Ναϊσκος Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν μέσῳ τῆς πόλεως Πρεβέζης, ἔναντι τῆς Ἑδρ. Συναγωγῆς. Ἰδρύθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἰθάκης ἱερέως *Παναγιώτη Τσουράκη* (Παπατζουράκη), ὅστις ἐπροίκισεν αὐτὴν μὲ ἀρχαιότατα σκεύη, ἄμφια, εἰκόνας κλπ. ἅτινα μεθ' ἑαυτοῦ ἐκόμισεν. Μεταξὺ αὐτῶν περίφημος ἀργυροσφαιτος ἱερὰ ὀθόνη, (ἄερας) τῆς θείας Μεταλήψεως, ἀληθὲς κειμήλιον φέρον τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς: περὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος, κατὰ μῆκος τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς μεταξωτῆς ὀθόνης:

+ ΕΑΩΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΓΟΙΕΙΣ ΧΥ ΗΑΘΙΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΕΙΠΩΝ: ΠΙΕΤΕ ΕΞ ΑΥ ΠΑΝΤΕΣ ΨΙ ΕΣΙ ΤΟ ΕΗΑΜΥ: ΟΤΙ
ΚΑΙ ΗΙΣ ΑΙΘΘΙΚΗΣ ΤΟ Ν ΠΕΡΙ ΜΩ ΚΑΙ ΠΟΛΛΩ Ν ΕΚΧΥΝΟ
ΜΕΚΟΝ Ο ΕΙΟ ΑΨΕΣΙΝ Α Η ΑΡΤΙΩΝ: Α Η Η:

Α Η Μ Η Τ Ρ Ι Ο Υ Κ Ω Η Σ Α Τ Η Υ Α Ρ Η Σ Ο Α Θ Ω Τ Η
Β Η Σ Ε Ο Σ Α Λ Ε Ξ Α Τ Η Α Ρ Γ Ι Ο + Ε Τ Ο Ν Σ · Ω Π Σ'

Ἐπειδὴ τὸ ἔτος ᾿ζπς' δηλοῖ τὴν ἀπὸ Κτίσεως κόσμου χρονολογίαν, ἔχομεν = 1578 μ. Χ.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Ἐξωδίκως καὶ ἐν ἐπιμέτρῳ ἐνταῦθα ἐπισυνάπτω τὰς φωτογραφίας (εἰκ. 10 καὶ 11) μιᾶς τῶν ἐπὶ τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων πυλῶν τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως ταύτης, ἐφ' ἧς, κεκλεισμένης οὖσης ἀπὸ μακροτάτου χρόνου, πρῶτος ἀνέγνωσα λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἔμμετρον ἐπιγραφὴν μὲ ἀναγλύπτους ὠραίους βυζαντι-

νοὺς χαρακτηήρας, χαραχθεῖσαν δὲ τῇ ἐντολῇ τοῦ «*πυρός τῆς Ἡπείρου καὶ ἀπογόνου τοῦ Πύρρου*» . . Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

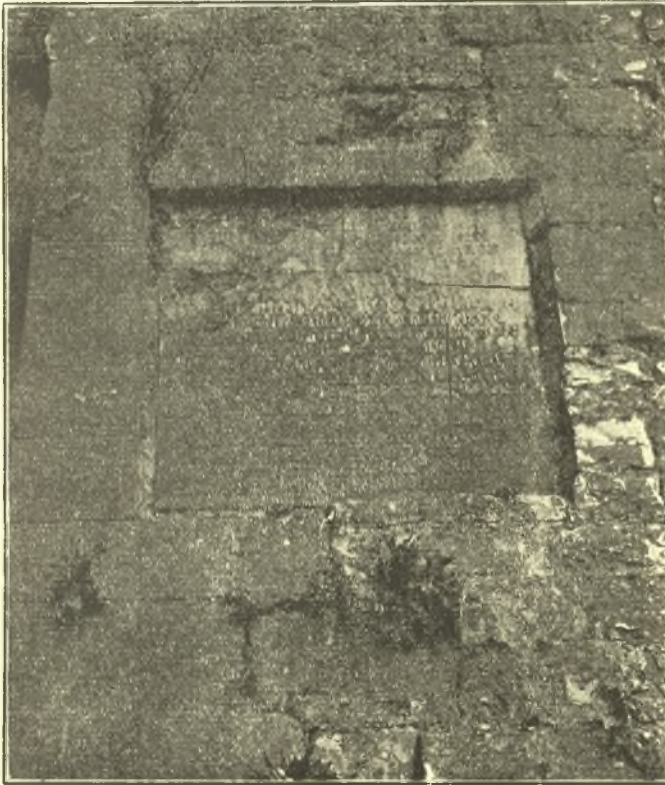

Εἰκ. 10. Ἡ ἐπὶ τῆς λίμνης Ἰωαννίνων ἀνατολ. Πύλη τοῦ φρουρίου αὐτῶν μετὰ τῆς ἐν τῷ σημείῳ + ἐμμέτρον ἐπιγραφῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς ἐπισκευὴν ὀλοσχερῇ τοῦ φρουρίου, γενομένου πρότερον παρανάλωμα τοῦ πυρός, εἶνε δὲ γε-

γραμμένη εἰς στίχους δεκαπεντασυλλάβους καὶ ἐν γλώσση δημώ-
δει, φέρει δὲ χρονολογίαν 1815.

Εἰκ. 11. Ἐμμετρος ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἀνατολ. (ἐπὶ τῆς λίμνης) πύλης
τοῦ φρουρίου Ἰωαννίνων.

A. Πύλης ἐπιγραφή φρουρίου Ἰωαννίνων.

..... νέου διθίας
..... εσον τῆς φωτίας
..... βοήθειαν ζητοῦσε
..... ποτὲ δὲν ἤμποροῦσε

. . . . . ὅσα του ἦτον χρεῖα
 τούτου παρευθὺς νανάψη τὴν φωτία
 τούτου διὰ νάνανεωθῆ ἔτι νάναζήση
 τὰ σαθρωμένα τείχη του πάλιν νάνακτῆση
 ἔπου στοὺς πρώην δεσπότας αὐτὸν ἐπροσκυνοῦσαν
 καὶ δι' ἀνακαινισμόν πάντα παρακαλοῦσαν
 καὶ μόνον που ἀπέρασαν διάφοροι αἰῶνες
 καὶ καθεξῆς πολλότατοι ἕπατοι κήγεμόνες
 κανένας δὲν ἠμπόρεσε νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα
 καὶ εὐεργέτης νὰ δειχθῆ εἰς ταύτην τὴν πατρίδα
 οὔτε εἰς τὴν παρέλευσιν τοσούτων πολλῶν χρόνων
 ἠμπόρεσαν νὰ βάλλωσι κανένα λίθον, μόνον
 ὁ κράτιστος δ' Ἀλῆ-Πασιάς, βυζύρης τῆς Ἡπείρου,
 περίφημος ἀπόγονος τοῦ θαυμασίου Πύρου
 ὡς ἄλλο πῦρ θαυμάσιον τοῦτο το ἀνασταίνει
 καὶ πάλιν ὠραιότερον τὸ ἀποκατασταίνει.
 αἰε' (= 1815).

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Ἀπριλίου 1915.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

Ἐφορος ἀρχαιοτήτων Ἀργολιδοκορινθίας καὶ Ἀρκαδίας.